

پژوهشکده پولی و بانکی
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

(۳۲۰)

رکات در بانکداری بدون ربا ناربردها و چالش‌ها

وهاب قلیچ

تابستان ۱۳۹۸

سرشناسه	: قلیچ، وهاب، ۱۳۶۳-
عنوان و نام پدیدآور	: وکالت در بانکداری بدون ربا، کاربردها و چالش‌ها / وهاب قلیچ.
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: نوزده، ۱۹۲ ص.: جدول، نمودار.
فروست	: پژوهشکده پولی و بانکی، ۳۲۰.
شابک	: ۹-۳۹-۷۷۹۶-۶۰۰-۹۷۸: ۴۵۰,۰۰۰ ریال
مجموع فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۸۳.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: بانک و بانکداری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Banks and Banking -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: بانک و بانکداری -- ایران -- خدمات مشتری
موضوع	: Banks and Banking -- Customer Services -- Iran
موضوع	: بانک و بانکداری (فقه) -- ایران
موضوع	: Banking Law (Islamic law) -- Iran
موضوع	: بانک و بانکداری -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: Banking Law -- Iran
موضوع	: بانک و بانکداری -- ایران -- جنبه‌های حقوقی
موضوع	: Banks and Banking -- Iran -- Legal aspects
موضوع	: وکالت -- ایران
موضوع	: Mandate (Contract) -- Iran
شناسه افزوده	: پژوهشکده پولی و بانکی
شناسه افزوده	: Monetary and Banking Research Academy
رده‌بندی کنگره	: BP۲۳۰/۲۲
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۸۳۳
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۵۸۲۹۶۷۴

وکالت در بانکداری پولی، کاریردها و چالش‌ها

مؤلف: وهاب قلیچ

ویراستار: اکرم نوری

صفحه‌آرا: زهره محمدیان

طراح جلد: علی عبدی

ناشر: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۸

بها: ۴۵۰,۰۰۰ ریال

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قطع: وزیری

نشانی: تهران، میدان آرژانتین، ابتدای بزرگراه افریقا، پلاک ۱۰

کدپستی: ۱۵۱۴۹۴۷۱۱۱ صندوق پستی: ۷۹۴۹-۱۵۸۷۵

تلفن: ۵۴-۸۸۶۵۷۴۵۰

تلفن واحد فروش: ۸۸۶۵۷۴۳۴ دورنگار: ۸۸۶۵۷۳۹۹

پست الکترونیک: publications@mbri.ac.ir

ISBN: 978-600-7796-39-9

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۹۶-۳۹-۹

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مسئولیت مطالب بر عهده نویسنده است و لزوماً دیدگاه‌های پژوهشکده پولی و بانکی را منعکس نمی‌کند.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	هفده
فصل ۱. کلیات وکالت.....	۱
۱-۱ مقدمه.....	۱
۲-۱ تعریف عقد وکالت.....	۲
۳-۱ ارکان عقد وکالت.....	۲
۴-۱ اقسام عقد وکالت.....	۴
۵-۱ جواز عقد وکالت.....	۴
۶-۱ احکام عقد وکالت.....	۵
۷-۱ وکالت در حقوق مدنی.....	۸
۱-۷-۱ وکالت در قانون مدنی.....	۸
۲-۷-۱ توضیح برخی ابعاد وکالت از نگاه حقوق مدنی.....	۹
۸-۱ جمع بندی و نتیجه گیری.....	۱۵
فصل ۲. عقد وکالت در بانکداری بدون ربا.....	۱۷
۱-۲ مقدمه.....	۱۷
۲-۲ بانکداری.....	۱۸
۳-۲ بانکداری اسلامی.....	۲۰
۴-۲ بانکداری بدون ربا در ایران.....	۲۱
۵-۲ جایگاه وکالت در بانکداری بدون ربا.....	۲۴
۱-۵-۲ طرق مختلف اعطای وکالت به تفکیک شخصیت حقیقی و حقوقی.....	۲۵
۲-۵-۲ طرق مختلف اعطای وکالت در بانکداری بدون ربا.....	۲۶
۳-۵-۲ جایگاه وکالت در قانون عملیات بانکی بدون ربا.....	۲۹
۶-۲ جمع بندی و نتیجه گیری.....	۳۲
فصل ۳. نقش عقد وکالت در تجهیز منابع بانکی در بانکداری بدون ربا.....	۳۵
۱-۳ مقدمه.....	۳۵
۲-۳ تجهیز منابع بانکی.....	۳۶
۳-۳ سپرده های قرض الحسنه.....	۳۷
۱-۳-۳ سپرده های قرض الحسنه جاری.....	۳۷
۲-۳-۳ سپرده های قرض الحسنه پس انداز.....	۳۷
۳-۳-۳ چالش های کاربرد عقد قرض الحسنه در سپرده های جاری و پس انداز.....	۳۷

۴۳	۳-۳-۴ وکالت برای قرض الحسنه
۴۵	۳-۳-۴ سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۴۷	۳-۳-۱ چالش‌های کاربرد عقد وکالت در سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۸۱	۳-۳-۲ بررسی عقدهای جایگزین وکالت در سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۹۴	۳-۵ نقش وکالت در اوراق بهادار اسلامی (صکوک) به‌عنوان ابزار برای تجهیز منابع بانکی
۹۴	۳-۵-۱ تعریف صکوک
۹۶	۳-۵-۲ صکوک وکالت
۱۰۱	۳-۵-۳ صکوک بانکی و نقش وکالت در آن
۱۰۸	۳-۴ نمونه پیشنهادی: انتشار گواهی سپرده جهت تأمین مالی بخش کشاورزی
۱۲۲	۳-۶ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۲۵	فصل ۴. نقش عقد وکالت در تخصیص منابع بانکی در بانکداری بدون ربا
۱۲۵	۴-۱ مقدمه
۱۲۶	۴-۲ نقش عقد وکالت در تخصیص منابع بانکی
۱۲۶	۴-۲-۱ تسهیلات فروش اقسایی
۱۲۸	۴-۲-۲ تسهیلات سلف
۱۲۹	۴-۲-۳ تسهیلات اجاره به‌شروع به‌ملیک
۱۲۹	۴-۲-۴ تسهیلات جماعه
۱۳۱	۴-۲-۵ تسهیلات استصناع
۱۳۲	۴-۲-۶ تسهیلات مزارعه و مساقات
۱۳۳	۴-۲-۷ تسهیلات مشارکتی
۱۳۵	۴-۲-۸ اعتبار در حساب جاری
۱۴۷	۴-۳ چالش‌های کاربرد عقد وکالت در تخصیص منابع بانکی
۱۴۷	۴-۳-۱ امکان توکیل بانک در تخصیص منابع
۱۴۹	۴-۳-۲ ابهام در نحوه تسویه حق الوکاله متقاضی تسهیلات
۱۵۰	۴-۳-۳ صوری‌سازی
۱۶۲	۴-۴ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۶۵	فصل ۵. نقش عقد وکالت در ارائه خدمات بانکی در بانکداری بدون ربا
۱۶۵	۵-۱ مقدمه
۱۶۶	۵-۲ نقش عقد وکالت در خدمات بانکی
۱۶۶	۵-۲-۱ عاملیت فروش اوراق بهادار
۱۶۷	۵-۲-۲ عاملیت فروش ارز و سکه
۱۶۷	۵-۲-۳ حواله بانکی

۱۶۸.....	۴-۲-۵ اعتبارات اسنادی.....
۱۶۹.....	۵-۲-۵ وصول اسناد و بروات.....
۱۷۰.....	۶-۲-۵ دریافت و پرداخت قبوض.....
۱۷۰.....	۷-۲-۵ وکالت در انجام امور درخواستی مشتریان.....
۱۷۳.....	۳-۵ چالش‌های کاربرد عقد وکالت در ارائه خدمات بانکی.....
۱۷۳.....	۴-۵ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۷۵.....	پیوست ۱. فصل سیزدهم قانون مدنی: وکالت.....
۱۷۸.....	پیوست ۲. فصل نهم قانون مدنی: ودیعه.....
۱۸۱.....	پیوست ۳. فصل دهم قانون مدنی: عاریه.....
۱۸۳.....	منابع و مآخذ.....
۱۹۱.....	نمایه.....

پیشگفتار

با وقوع انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، نظام اقتصادی نیز همانند نظام سیاسی و فرهنگی کشور خود را با تغییر و تحولات عدیده‌ای مواجه دید. از این رو با مستحکم شدن پایه‌های نظام جمهوری اسلامی، لزوم استقرار یک نظام اقتصادی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی به عنوان یکی از ضرورت‌های اساسی کشور مطرح شد. از آنجاکه نظام بانکی از مهم‌ترین بخش‌های نظام اقتصادی ایران است، در ردیف اول تغییر و تحولات پس از انقلاب اسلامی قرار گرفت. به نظر می‌رسد که برای اصلاح نظام بانکی کشور و سوق‌دهی آن به سمت بانکداری اسلامی، مهم‌ترین و عاجل‌ترین اقدام عملی انجام‌شده تلاش برای حذف ربا از کلیت نظام بانکی کشور، برقراری کارمزد بانکی، و تأسیس و توسعه صندوق‌های قرض‌الحسنه بوده است.

در این میان، تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا در شهریور ۱۳۶۲ و اجرایی شدن آن از ابتدای سال ۱۳۶۳ را می‌توان نقطه عطف تحولات بانکداری ایران در پاسخ به مطالبات انقلاب اسلامی دانست. نظام بانکداری بدون ربا دربرگیرنده ساختاری مبتنی بر عقود اسلامی جهت نزدیکی فعالیت‌های بانکی با موازین شرع مقدس است.

در این ساختار، عقد وکالت - به عنوان یکی از عقود پرکاربرد در فقه معاملات - نقش مهمی در پیشبرد و به‌ثمررساندن نظام بانکداری بدون ربا بر عهده گرفته است. عقد وکالت از جمله عقود نظام مالی اسلامی است که از دیرباز مورد استفاده آحاد جامعه قرار داشته و بر لول این مدت، منافع و مزایای بسیاری در تسهیل امور تجاری و معاملات روزمره و مبادلات خرد و کار اقتصادی از خود بر جای نهاده است. انعطاف‌پذیری و گستردگی استفاده از این عقد به حدی بود که امروزه اندیشه ایجاد و راه‌اندازی بانکداری بدون ربا، به سرعت ایده به‌کارگیری این عقد در ساختار این نوع بانکداری مورد توجه محققان، اندیشمندان، و قانون‌گذاران قرار گرفت. در این راستا بنا بر نظر قانون‌گذاران، این عقد در غالب عملیات و خدمات بانکی به انحای مختلف مورد کاربرد قرار گرفت که از مهم‌ترین آن می‌توان به ابتدای سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار بر پایه عقد وکالت اشاره کرد.

با دقت و تعمق در کاربردپذیری عقد وکالت در عموم عملیات و خدمات بانکی، می‌توان به ظرفیت‌ها و درعین حال چالش‌های این کاربردپذیری به نحو بهتری پی برد. از این رو، توجه به کاربردپذیری بالای عقد وکالت در نظام بانکداری بدون ربا و وجود چالش‌ها و شبهات متعدد در مراحل مختلف به‌کارگیری آن و درعین حال خلأ وجود تحقیقی جامع در این حوزه، ضرورت تحقیق را به اثبات می‌رساند.

این نوشتار سعی دارد با روش تحقیق تحلیلی-توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، به مطالعه و تحلیل نظری کاربردپذیری وسیع عقد وکالت در نظام بانکداری بدون ربای ایران بپردازد و ضمن برجسته‌سازی ظرفیت‌های این عقد شرعی، چالش‌های آن را نیز مطرح، تحلیل، و بررسی کند. در این بررسی، سعی شده است از منابع غنی فقهی و حقوقی به‌نحو جامعی استفاده و نتایج کاربردی جهت بهبود عملکرد نظام بانکی ایران استخراج شود. براین‌اساس، پرسش اصلی تحقیق آن است که «کاربردها و چالش‌های عقد وکالت در نظام بانکداری بدون ربا چیست و چه راهکارهایی برای این دسته از چالش‌ها وجود دارد؟» همچنین، فرضیه اصلی تحقیق آن است که «عقد وکالت، به‌رغم محدودیت‌های موجود، امکان به‌کارگیری در نظام بانکداری بدون ربا را داراست».

این مجسمه به از ... اصل تشکیل شده است:

فصل ۱ به بیان کلیات عقد وکالت می‌پردازد. از آنجاکه شناخت نقش و جایگاه عقد وکالت در بانکداری بدون ربا در بحث نخست - مستلزم شناخت ماهیت و ابعاد مختلف این عقد است، این فصل بدون آنکه به بحث پولی و بانکی وارد شود، صرفاً به معرفی کلیات عقد وکالت می‌پردازد. در ادامه این فصل به تعریفی از عقد وکالت، ارکان، اقسام، و همچنین جواز و احکام آن ارائه می‌گردد. سپس با تدبیر در حقوق مدنی ایران، نقش وکالت در قانون مدنی بیان و در ادامه برخی ابعاد وکالت از نگاه حقوق مدنی و سایر مفاصل تری تشریح می‌شود.

فصل ۲ به تبیین نظام بانکداری بدون ربای ایران و رابطه عقد وکالت با آن اختصاص دارد. در این فصل، نخست به‌اختصار به تعریف بانکداری و کارکردهای آن و تعریفی از بانکداری اسلامی اشاره می‌شود. در ادامه، بانکداری بدون ربا در ایران و تفاوت‌های آن با بانکداری اسلامی مورد بحث قرار خواهد گرفت. اشاره به مفاد و ساختار قانون عملیات بانکی بدون ربا که در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسیده است، بخش‌های دیگر این فصل را تشکیل می‌دهد. در پایان با توجه به رسالت این نوشتار، جایگاه وکالت در بانکداری بدون ربای ایران تشریح می‌شود.

فصل ۳ به نقش عقد وکالت در تجهیز منابع بانکی در بانکداری بدون ربای ایران می‌پردازد. این فصل ابتدا به بررسی انواع سپرده‌ها در تجهیز منابع بانکی، که قانون عملیات بانکی بدون ربا معرفی کرده است، می‌پردازد و نسبت آن با عقد وکالت تشریح می‌شود. در بخش سپرده‌های قرض الحسنه پس از معرفی سپرده‌های پس‌انداز و جاری، چالش‌های این سپرده‌ها مطرح و سپس طرح استفاده از «وکالت برای قرض الحسنه» بررسی می‌شود. سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار

بخش دیگری از سازوکار تجهیز سپرده بانکی در ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون رباست. در این فصل، ضمن معرفی جایگاه وکالت در این نوع از سپرده‌ها، چالش‌های این کاربرد بررسی خواهد شد. در ادامه، سایر عقود قابل جایگزین با عقد وکالت در بخش تجهیز منابع مانند ودیعه، عاریه، قرض، مضاربه، و عقود نامعین تبیین و بررسی می‌شود. بخش پایانی این فصل به نقش وکالت در اوراق بهادار اسلامی (صکوک) به عنوان ابزاری برای تجهیز منابع بانکی اشاره دارد و این نقش را از زوایای مختلف تحلیل و بررسی می‌کند.

فصل ۴ به نقش عقد وکالت در تخصیص منابع بانکی در بانکداری بدون ربا ایران می‌پردازد. در این فصل، ابتدا نقش عقد وکالت در تخصیص منابع بانکی در تسهیلاتی همچون تسهیلات فروش اقساطی، تسهیلات سلف، تسهیلات اجاره به شرط تملیک، تسهیلات جعاله، تسهیلات استصناع، تسهیلات مزاد، مساقات، تسهیلات مشارکتی و اعتبار در حساب جاری تشریح می‌شود. سپس، چالش‌های این نوع کاربرد عقد وکالت در تخصیص منابع بانکی تحلیل و بررسی و به فراخور بحث، راهکارهای جهت تنخف چالش‌ها بیان خواهد شد.

فصل ۵، به عنوان فصل پایانی این نوشتار، نقش عقد وکالت در ارائه خدمات بانکی در بانکداری بدون ربا ایران خواهد پرداخت. نقش آفرینی چالش‌های به کارگیری عقد وکالت در انواع خدمات بانکی همچون عاملیت فروش اوراق بهادار، عاملیت فروش ارز و سکه، حواله بانکی، اعتبارات اسنادی، وصول اسناد و بروات، دریافت و پرداخت قبوض و وکالت در انجام امور درخواستی مشتریان از جمله مباحثی است که در این فصل بدان پرداخته می‌شود.

در پایان، جا دارد از همه عزیزانی که اینجانب را در چاپ این اثر یاری دادند، به طور خاص ریاست و معاونت پژوهشی پژوهشکده پولی و بانکی، آقایان دکتر علی دینداری و دکتر حمید زمان‌زاده، و همکاران بخش انتشارات پژوهشکده صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. امید می‌رود این اثر گامی هرچند کوچک در مسیر تحقق بهتر بانکداری اسلامی در کشور باشد.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى
(قرآن کریم، سوره مریم، آیه ۷۶)

وهاب قلیچ
تابستان ۱۳۹۸